

ЗНАЧЕЊЕ И ОБЈАШЊЕЊЕ ЈЕДНОГ ТИПА ФИГУРА У ВИНЧИНОЈ ПЛАСТИЦИ

У Винчиној пластици постоји један тип фигура које седе на земљи, и који се може поделити у три групе:

1. фигуре које седе на земљи с испруженим ногама,¹⁾
2. фигуре код којих су ноге савијене у коленима²⁾ и
3. фигуре са коленима савијеним под телом, тако да фигуре уствари чуче³⁾.

Сви примерци тог типа нађени су у слојевима Винче од $\nabla 8$ — $\nabla 4$ м, као и на другим нашим локалитетима, сродним са Винчом, као напр. Потпорањ, Градац итд.

Фигуре које седе на земљи, као и оне које чуче, појављују се и на осталим локалитетима у Европи, нарочито често у Тракији. Налазе се и у Малој Азији, као и у Египту. Нарочито су упадљиве аналогије између чучећих фигура с Крита и оних из Мале Азије⁴⁾. У вези с критским примерима су Evans,⁵⁾ Muges и Dussaud⁶⁾ објаснили облик кикладских идола, типа „en violon“, као „une pose accroupie“. Еванс⁷⁾ каже да су слични облици нађени и на Кавказу и у Месопотамији, и да је, према томе, тај тип фигура распрострањен у Егејској и западно-азиској области. Велики број теракота са фигурама које клече или седе на земљи с испруженим ногама нађен је и у Тесалији⁸⁾.

Тим специјалним положајем тела детаљније се позабавио Н. Möbius⁹⁾. Он каже да је седење на земљи варварски обичај, редак у Грчкој, и само у неким специјалним случа-

¹⁾ М. М. Васић, Преисториска Винча III, фиг. 488—498, 504—508.

²⁾ *ibid.* фиг. 499, 503.

³⁾ *ibid.* фиг. 500.

⁴⁾ V. Müller, Die frühe Plastik in Griechenland und Kleinasien, стр. 34, ff. I, I, VI, 130.

⁵⁾ Palace of Minos, I, 1921, стр. 47 ff.

⁶⁾ La civilisation préhellénique, 1914, p. 362.

⁷⁾ *op. cit.* стр. 49.

⁸⁾ Müller, *op. cit.* стр. 19.

⁹⁾ Form und Bedeutung der sitzenden Figur, Ath. Mitteilungen 1916.

Претставе на вазама геометриског стила: Pfuhl, Malerei und Zeichnung der Griechen, III, фиг. 10.

јевима, као при свадби и у погребном ритуалу, изискиван је такав положај тела¹⁰⁾.

Клечећи став такође није био омиљен код Грка, јер се и он сматрао за варварски. Статуе богиња Дамије и Ауксесије биле су необично поштоване због тог свог става; али се зна да се клечећи молило хтонским божанствима: у *Илијади*¹¹⁾ се спомиње Алтеја која клечећи моли за смрт свога сина и др.

Став клечећих или чучећих фигура из Винче д-р Васић¹²⁾ је довео у везу са претставама божанстава плодности, Дамије и Ауксесије, које су истоветне са Деметром и Кором¹³⁾. По Dümmler-у¹⁴⁾, тај став их је означавао као жене које се порађају, карактеришући их на тај начин и као заштитнице породица, што Nilsson оспорава. Иако сматрамо да је Dümmler-ова хипотеза заснована на slabим чињеницама, главно је да су те две богиње божанства плодности и истоветне са Деметром и Кором¹⁵⁾, као што су већ и Грци били приметили.

За тај тип седећих фигура у Винчи, као и на другим локалитетима, карактеристичне су две одлике. Прво, фигуре претстављају жене, а друго већина фигура има гест стављања руку на груди или трбух. Тај карактеристичан гест, који је најизразитије дат на претставама богиња плодности, Иштар или Астарте, из месопотамско-азиског круга, налази се и на кикладским идолима; остатак тих примитивних схватања налази се и на Праксителовој Книдској Афродити. Гест стављања руку на груди или трбух треба да на наиван и примитиван, или истовремено и драстичан начин, означи плодност.

Многобројна божанства и демони плодности у свим епохама и свим земљама претстављани су како седе на земљи или чуче. Тако је египатски бог Бес претстављан у чучећем положају, а тип Птах—Сокарис је пренесен у архајском периоду у Грчку, где се налазе претставе људи, са савијеним ногама и с рукама на испупченом трбуху¹⁶⁾. Треба упоредити и играче тзв. Dickbauchtänzer са Пелопонеса, који су такође демони плодности¹⁷⁾. У архајској грчкој уметности Сатири и Силени као демони плодности претстављени су како седе на земљи или како чуче; они су и демони плодности, али су и дивљи, шумски људи, којима такав став и приличи. Од грчких божанстава је позната Деметра, која

10) Möbius, op. cit.

11) Илијада, IX, 568. И иначе код Софокла и Еурипида.

12) Хтонско-аграрни култ у Винчи, Глас САН ССIII, стр. 44.

13) Realencyclopädie PW, s. vv. Demeter и Auxesia.

14) Realencyclopädie PW, s. v. Auxesia, 2617.

15) Realencyclopädie PW, ibid.

16) Walters, Catalog of the Terracottas in the B. M., 1903, p. XXXII.

17) Buschor, Jahrbuch des D. A. I. passim.

на једном рељефу из Елеусине седи на земљи, док јој се адоранти приближују¹⁸⁾. Др Васић је, говорећи о типу фигура из Винче, напоменуо да је такав став сигурно ритуалан, који је нама непознат¹⁹⁾. Узгред је споменуо и ἀγέλαστος πέτρα. И извори нам пружају податке, али се и они ограничавају на спомињање детаља, који нам не објашњавају много. Нарочито су важни подаци о Тесмофоријама, који су оскудни, али који имају аналогија са ставом наших фигура. Тако се сазнаје да су на други дан празника тзв. νηστεία жене учеснице у свечаности седеле на земљи. Херодот је²⁰⁾, говорећи о Тесмофоријама, рекао да су Данајеве ћерке пренеле тај ритуал из Египта, а и Плутарх²¹⁾ налази везе између извесних агрикултурних церемонија у Грчкој и у Египту, као што је и седење жена на земљи о Тесмофоријама. Иако Керн²²⁾ сматра да је Деметри порекло у јужној Тесалији, многе ствари указују на Крит, а није немогуће да су извесни ритуали њеног култа из Египта, као што би то потврђивали и писани извори.

Седење жена о Тесмофоријама је Dümmler²³⁾ сматрао за „посвећивање тела да прими божанско откриће“, мишљење које Nilsson²⁴⁾ исправља, доводећи тај став у везу с ἀγέλαστος πέτρα и са Σελλοί у Додони, који се спомињу још у *Илијади*²⁵⁾. Седење на земљи треба да човека доведе у ближи контакт с подземним божанствима, нарочито са Деметром или Γῆ Μήτηρ. Отуда није чудно што се често претстављају пророци и пророчице у грчкој уметности, како седе на земљи, јер је Земља хтонско божанство, које даје пророчанства, а шаље их и помоћу снова²⁶⁾. У Олимпији је постојала Деметра Χαρύνη коју је P. Amandry²⁷⁾ повезао са пророциштем Геје или Темиде.

Nilsson²⁸⁾ правилно сматра да је седење жена на земљи о Тесмофоријама у вези са плодношћу. Као што су на тај празник бацале фалосе у мегара, или стављале јелове гране на постељу, тако су и седењем на земљи тражиле плодност. Sahen²⁹⁾ и Gruppe су сличног мишљења. Они сматрају да је сексуално уздржавање жена о Тесмофоријама у вези са

18) J. E. Harrison, *Prolegomena*. 1908, фиг. 11.

19) Јонска колонија Винча, 1950, стр. 175.

20) II. 171.

21) *Is. et Os*. 69.

22) *Realencyclopädie*, s. v. Demeter.

23) по Nilsson-у, *Griechische Feste*, 1905, стр. 318.

24) *ibid.*

25) II. 235.

26) Möbius, *op. cit.* стр. 217.

27) *La mantique Apollinienne à Delphes*, 1950, стр. 38.

28) *op. cit.* Stengel, *Die griechischen Kultusaltertümer*, 1920, стр. 232.

29) *Dictionnaire des antiquités s. v. Thesmophoria*.

седењем на земљи, које погрешно означавају као „l'union avec le démon chtonien“, а чему је сврха плодност земље.

Тесмофорије су истовремено празник жена и аграрна свечаност, јер су у најстаријем периоду жене биле заузете обрађивањем поља. Земља, Γῆ Μητρo или Деметра јесте она која даје плодове. А како су код примитиваца рађање плодова и рађање деце узајамно и тесно везани једно с другим, тако су жене о Тесмофоријама тражиле плодност за себе и за земљу. Било да су оне седеле на самој земљи, или на тзв. στιβιδες које су се састојале од грана лигоса, оне су у сваком случају од Деметре, богиње земље, тражиле плодност. Лигос је у том случају, као и гране јеле, само потенцирао плодност.

У погледу на фигуре овог типа из Винче, могло би се примити ово објашњење. Као што се ни осталим божанствима у Винчи не могу наденути имена³⁰⁾, тако се и велико женско божанство у Винчи не може назвати ни Деметром, ни неким другим именом, иако постоје несумњиве сличности, које се огледају баш у самом ритуалу. Факат је да је у Винчи постојало женско божанство плодности, сродно са Деметром, са својим култовима и ритуалима. Било да је реч о претстави самог божанства или његових адораната, култ и ритуал, који нам је познат само по претставама, може се и мора се упоређивати са Тесмофоријама, аграрним празником, који је задржао своје примитивне црте захваљујући нарочито конзерватизму жена³¹⁾.

Београд.

Александра Цермановић.

ZUSAMMENFASSUNG

Aleksandra Cermanović: BEDEUTUNG UND ERKLÄRUNG EINES FIGURENTYPUS IN DER PLASTIK VON VINČA

Eine Gruppe weiblicher Figuren aus Vinča, die mit ausgestreckten Beinen am Boden sitzen, bezeichnet der Autor als rituell und verbindet sie mit den primitiven Riten der Thesmophorien, wo ja auch die Frauen, am Boden sitzend, von der Erde Fruchtbarkeit für sich und für die Felder verlangten.

³⁰⁾ М. М. Васић, Глас САН ССН, passim.

³¹⁾ Нарочито су аграрне свечаности задржале свој конзервативан карактер као што Диодор каже за Тесмофорије: *μυοβρενοι τὸν ἀρχαίων βίον*